

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ
ЗАПОВІДНИК «ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ»

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

**ХОТИНЩИНА В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО
ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЇ, АВСТРІЇ І ТУРЕЧЧИНИ
У XVIII СТ.**

(до 275 річниці Ставчанської битви)

Матеріали науково-практичної конференції
(м. Хотин, 12 вересня 2014 р.)

Хотин
2015

УДК 94(477.85-2)''17''(08)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕН-5ХОТ)51я43
Х852

Редакційна колегія:

Буйновська Є.В., директор ДІАЗ «Хотинська фортеця»
Добржанський О.В., д.і.н., проф. (голова редколегії)
Ільків М.В., к.і.н.
Масан О.М., к.і.н., доц.
Мисько Ю.В., к.і.н., доц.
Михайлина Л.П., д.і.н.
Остафійчук О.В.
Пивоваров С.В., д.і.н.
Сандуляк В.О.
Федорук А.В., к.і.н., доц.
Чучко М.К., д.і.н., проф.
Шаласва І.А.
Яценюк Т.С., к.і.н., доц.

*Редколегією збережено авторський стиль викладу. Відповідальність за
достовірність наукової інформації та посилань несуть автори.*

**Х852 Хотинщина в контексті воєнного протистояння Росії, Австрії
і Туреччини у XVIII ст. (до 275 річниці Славчанської битви) /**
Матер. наук.-практ. конф. (м. Хотин, 12 вересня 2014 р.). – Кам'янець-
Подільський : ПП Буйницький, 2015. – 100 с.

У збірнику, присвяченому 275 річниці Славчанської битви, вміщено матеріали науково-практичної конференції з актуальних питань вітчизняної та всесвітньої історії нового часу, археології та нумізматики, пам'яткоохоронної справи та туризму.

Для істориків, краєзнавців, археологів, музейних працівників, учителів історії, викладачів і студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів.

УДК 94(477.85-2)''17''(08)
ББК 63.3(4УКР-4ЧЕН-5ХОТ)51я43

ЗМІСТ

Валентина ВОЛКОВА «ЖУРНАЛІ МАЙОРА ПТАШИНСЬКОГО» ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ВІЙСЬКОВИХ ПОДІЙ В УКРАЇНІ І МОЛДОВІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.	4
Дмитро БУДЗАН ХОТИНЩИНА НАПРИКІНЦІ XVIII – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.	7
Віктор САНДУЛЯК ВОЄННІ ПОДІЇ 1788 РОКУ ПІД ХОТИНОМ (ЗА ДЖЕРЕЛАМИ ОЧЕВИДЦІВ)	11
Олександр ХАРЛАН РОЗРОБКА ПЛАНУ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ ЗАПОВІДНИКА «ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ» В 2014 р.	24
Руслан НАГНИБІДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОДОЮ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У XVIII СТ.	41
Олександр ОСТАФІЙЧУК Марина ЯЦЮК ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ	50
Сергій ПИВОВАРОВ Микола ІЛЬКІВ ПОПЕРЕДНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 2014 р.	58
Віктор ГРИГА Віталій КАЛІНІЧЕНКО ЕЛЕМЕНТИ ХОЛОДНОЇ ТА РУЧНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ З РОЗКОПОК ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 2013-2014 рр.	64
Юлія МИСЬКО РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИБРАМНОГО ДВОРУ ХОТИНСЬКОГО ЗАМКУ	68
Галина ОСЕТРОВА ДРАГОМАНИ В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ У XVII – XVIII СТ.	75
Сергій СЕРГЄЄВ УКРІПЛЕННЯ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ФОРТЕЦІ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ В КОНТЕКСТІ ОБОРОННОЇ АРХІТЕКТУРИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ	81
Альона ІВАНОЧКО ІЛІАС-ПАША КОЛЧАК	90
Василь ІВАНОЧКО СТРАТЕГІЧНА ВАЖЛИВІСТЬ ХОТИНЩИНИ У XVIII СТ.	96

Віктор ГРИГА
Віталій КАЛІНІЧЕНКО
 (м. Чернівці)

ЕЛЕМЕНТИ ХОЛОДНОЇ ТА РУЧНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ З РОЗКОПОК ХОТИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ У 2013-2014 рр.

Серед важливих старожитностей, які трапляються під час археологічних досліджень, є предмети озброєння. Неабияке зацікавлення предметами мілітарії пояснюється їх важливістю та великою історичною цінністю для науки. Детальне вивчення, аналіз, співставлення різних зразків озброєння є ключем до розуміння військової культури того чи іншого народу, а також тих впливів, яких вона зазнавала від свого найближчого оточення. Саме таким місцем стику західних та східних військових культур є Хотинська фортеця. За весь період досліджень твердині на Дністрі було виявлено порівняно невелику кількість зброї. Найчастіше трапляються ядра. Окремо слід зупинитися на тематиці вогнепальної та холодної зброї, яка представляє особливу цінність.

У 2013-2014 рр. на території Хотинської фортеці було знайдено окремі деталі як холодної, так і вогнепальної зброї. До холодної зброї належать два гачки для кріплення піхов холодної зброї, три наконечники піхов шпаг, а також деталь кріплення піхов шаблі. До деталей механізмів ручної вогнепальної зброї належать знахідки трьох кременів, а також курок кремінно-ударного механізму. Перший гачок від піхов холодної зброї виготовлений бронзи. Він стрілоподібної форми, у верхній частині має розширення підтрикутної форми, яке вводилося під шкіру і кріпилося до дерев'яної основи піхов. Нижня частина оформлена у вигляді маленької кульки. Розміри виробу – 5,7×1,2 см (рис. 1, 2). Інший гачок, виготовлений із заліза, розмірами 6,4×1,1 см. Виріб дещо пошкоджений. Відмітимо, що дані гачки зустрічаються на багатьох пам'ятках XVIII-XIX ст., зокрема значна їх кількість зустрічається на території Богородицької фортеці (рис. 2, 1-8) [1, с.60-61; 2, с.12-16]. Даного типу гачки кріпилися до різних категорій холодної зброї, зокрема до піхов шпаг, палахів, шабелів, шашок, тесаків, кортиків, кинджалів.

В історіографії вважається, що подібного типу гачки зустрічаються переважно на холодній зброї Російської імперії [3, с.27-223]. Наступні

знахідки холодної зброї представлені наконечниками піхов, ймовірно, шпаг (рис. 1, 4, 5). Усі вони мають переважно гостроконічну форму у вигляді згорнутого листа, овальні в перетині. Їх закінчення має вигляд маленької кульки. Усі гачки виготовлені з бронзи. Один з них пошкоджений (відламано кругле закінчення). Розміри їх становлять, відповідно, 3,2×1,5 см, 3,3×1,1 см, 2,8×1,3 см. Подібного типу знахідки часто трапляються на пам'ятках. Так, значна їх кількість спостерігається на території Богородицької фортеці (рис. 2, 9-14) [1, с.60-61]. Вважається, що подібного типу наконечники піхов гачків є приналежністю російських шпаг, хоча не виключено, що вони могли відноситися і до західноєвропейських зразків [3, с. 28-48]. За знахідками шпаг на території Росії, наконечники піхов з Хотинської фортеці можна датувати кінцем XVIII – другою половиною XIX ст. Інша важлива деталь холодної зброї була виявлена на території Хотинської фортеці у 2013 р. Вона представлена залізною деталлю кріплення піхов шаблі (рис. 1, 1). Виріб складається із зігнутої вдвоє залізної пластини, отвору та кільця, за яке підвішувалися піхви шаблі до пояса воїна. Розміри

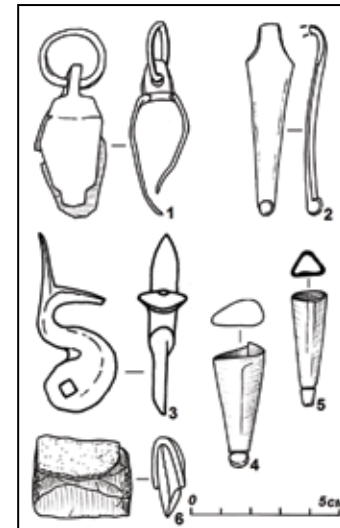

Рис. 1. Деталі холодної та ручної вогнепальної зброї з Хотинської фортеці.

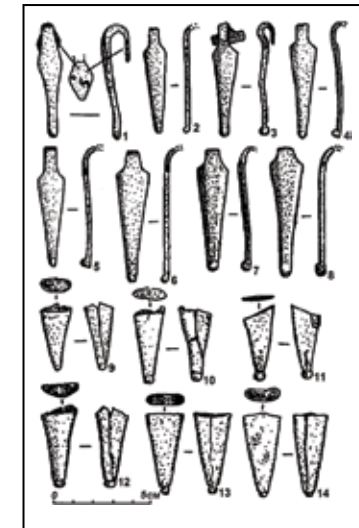

Рис. 2. Гачки для кріплення піхов холодної зброї (1-8) та наконечники піхов шпаг (9-14) з Богородицької фортеці (за І. Ковальовою, В. Шалобудовим, В. Векленком).

знахідки становлять 5,2×2,7 см. Подібного типу деталі зустрічаються на російських шпагах другої половини XVIII – другої половиною XIX ст. Відомі вони і з Богородицької фортеці (рис. 3, 3) [2, с.13].

Вогнепальна зброя з розкопок 2013-2015 рр. представлена трьома кременями до механізмів кременінно-ударних замків та курком (рис. 1, 6). Кремені світло-коричневого кольору, мають різну форму. Один з них – квадратний, світло-коричневого кольору. Розміри його становлять 2,2×2 см, товщина кременя – 0,4 см. Інші два кремені досить рідкісні, світло-коричневого кольору, загорнуті у свинцеву пластину кожен. Розміри їх становлять 2,1×1,8 см та 2,1×2 см. Кременінно-ударні замки на території Західної Європи відомі з середини XVI ст. (рис. 3, 4-6) Зникають вони на початку XVII ст. Їх витіснили фітільні мушкети. Остання знахідка вогнепальної ручної зброї була знайдена на території Хотинської фортеці також у 2013 р. Вона представлена залізним курком від механізму кременінно-ударного замка з квадратним отвором посередині (рис. 1, 3) [6, с.57-62]. Висота знахідки – 6 см, ширина – 2,6 см, діаметр отвору – 0,6 см. Аналогії, виявлені у старожитностях Західної Європи дозволяють припустити, що даний курок відносився до голландської системи механізмів кременінно-ударних замків, який поступово трансформувався у англійську та шотландську [4, с.20-21; 5].

Голландський кременінно-ударний замок з'явився в кінці XVI ст. Основний механізм його розташований на внутрішній стороні замка (рис. 3, 1, 2). Зовні знаходилися курок, кресало, пружина, порохова капсула з кришкою, що рухається в пазах замкового механізму, щиток, курковий упор. Бойова пружина, перебуваючи всередині, діяла на нижній край сталеві колодки, укріпленої шпилькою на осі курка. У верхній край замка закріплювався довгий сталевий стрижень, який при спуску штовхав важіль кришки механізму замка вниз так, що вона автоматично відкривалася. Курок утримувався у зведеному стані горизонтально. Дуже близькими за внутрішнім доповненням деталей до голландського кременінно-ударного замка були англійський і шотландський. Під впливом голландських замків у середині XVII ст. з'явилися кременінно-ударні замки змішаного типу [4, с.20].

Таким чином, у 2013-2014 рр. на території Хотинської фортеці було виявлено досить важливі предмети холодної та ручної вогнепальної зброї. Вони дають важливу інформацію про побутування на території Хотинщини європейських зразків зброї, а також дозволяють прослідкувати розвиток військової справи населення Хотина в XVI-XIX ст.

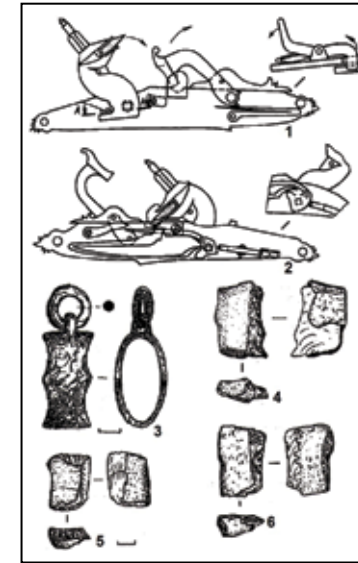

Рис. 3. Механізм дії кременінно-ударного замка «голландського» типу (1, 2) і предмети холодної (3) та ручної вогнепальної зброї (4-6) з Богородицької фортеці (1, 2 – за Л. Маяковською, 3-6 – за І. Ковальовою, В. Шалобудовим, В. Векленком).

Джерела та література:

1. Ковальова І.Ф., Шалобудов В.М., Векленко В.О. Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицьком фортеці. –Д.:Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2007. – 108 с.
2. Ковальова І.Ф., Шалобудов В.М., Харитонов О.В. Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицьком фортеці. – Д.: Ліра, 2013. – 176 с.
3. Кулинский А.Н. Русское холодное оружие XVIII-XX вв. Том I: Определитель. – СПб.: Атлант, 2001. – 384 с.
4. Маковская Л.К. Ручное огнестрельное оружие русской армии конца XIV-XVIII вв. Определитель.–М.:Военное издательство, 1992.– 89с.
5. Маркевич В.Е. Ручное огнестрельное оружие. – М.: Полигон, 2005. – 496 с.
6. Пивоваров С.В., Ільків М.В. Археологічні знахідки козацької доби з Хотинської фортеці (дослідження 2013 р.) // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – 2014. – Вип. 23. – с.57-62.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ
ЗАПОВІДНИК «ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ»
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

**ХОТИНЩИНА В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО ПРОТИСТОЯННЯ
РОСІЇ, АВСТРІЇ І ТУРЕЧЧИНИ У ХVІІІ СТ.**
(до 275 річниці Славчанської битви)

Матеріали науково-практичної конференції
(м. Хотин, 12 вересня 2014 р.)

Підписано до друку __. __. 2015.
Формат 64х84 1/16. Гарнітура Times.
Умов. друк. арк. 5,81. Друк офсетний. Папір офсетний.
Зам. № __. Наклад __ прим.

ПП Буйницький О.А.
32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський,
вул. Лесі Українки, 31, тел. (03849) 3-63-54
Свідцтво про внесення до Державного реєстру
від 28.04.2006 р. серія ДК №2477